

Samenvatting

De Brabantse en Limburgse oevers in het Maasdal werden ooit gekenmerkt door een kleinschalig netwerk van talloze heggen die de percelen omlijstten. Daar waar in Brabant nog een relatief gaaf heggenlandschap aanwezig is, is aan Limburgse kant het overgrote deel van de Maasheggen verdwenen of verbrokkeld in losstaande stukken. Toch zijn er nog enkele relatief gave ensembles aanwezig, zoals o.a. bij Heijen-Afferden en Stadsfront Gennep. Het Maasheggengebied is een van de oudste cultuurlandschappen van Nederland en werd gekenmerkt door haar landschappelijke fraaiheid en ecologische waarde. Het is dan ook een lovenswaardig streven dat de gemeenten Bergen, Gennep en Mook & Middelaar gezamenlijk de ambitie hebben uitgesproken voor behoud, herstel en ontwikkeling van dit eeuwenoude cultuurlandschap. Aansluiting bij de Maasheggen UNESCO-status wordt hierbij gezien als een kans. Om op korte termijn een begin te maken met herstel van het Maasheggenlandschap is er behoefte aan een concrete visie.

Het in de visie gepresenteerde streefbeeld visualiseert hoe het Limburgse Maasheggengebied er in de toekomst uit kan zien. Het schetst de ontwikkelingsrichting voor het gebied voor de middellange termijn; de stip op de horizon. Het streefbeeld dient hiermee als inspiratie en als landschappelijk toetsingskader. Om ook daadwerkelijk tot realisatie van het streefbeeld te komen is een uitvoeringsstrategie opgesteld.

Het streefbeeld is voortgekomen uit een gebiedsstudie, diverse gesprekken met stakeholders en een voor een ieder toegankelijke

inspiratiebijeenkomst. De bevindingen zijn vertaald naar enkele uitgangspunten die de basis hebben gevormd bij het ontwerp van het streefbeeld. Het belangrijkste uitgangspunt, ook voor de uitvoeringsstrategie, was het nog aanwezige heggenlandschap. Daarom zijn aan de hand van een veldinventarisatie eerst alle heggen en bomen in het projectgebied in kaart gebracht.

Veldinventarisatie

Met ruim 60 km aan heggen en bijna 800 bomen zijn de Maasheggen nog altijd beeldbepalend voor het Maasdal. Op een aantal locaties zijn nog kleinschalige heggenpatronen aanwezig. Echter de verschillen binnen het plangebied zijn groot. Waar sprake is van recreatieve bebouwing, industrie en ontgrondingen zijn heggen grotendeels verdwenen. Op locaties waar natuurontwikkeling prioriteit heeft, worden ook weinig heggen aangetroffen. Van de heggen is ruim de helft oud. Een groot deel van de heggen staat op kavelgrenzen die al op topografische kaarten van rond 1850 staan aangegeven. In 21 oude heggen zijn vlechtsproten aangetroffen. De heggen in het projectgebied zijn over het algemeen soortenrijk. De staat van de heggen is beoordeeld middels drie criteria: bedekkingsgraad, conditie en staat van onderhoud. Ongeveer de helft van de heggen is volledig gesloten. Bij 40 procent van de heggen beginnen gaten te ontstaan of vertonen de heggen al aanzienlijke gaten. Ten slotte is bijna 10 procent van de heggen in dusdanig slechte staat, dat duidelijk is dat er moeite wordt gedaan om de heggen weg te krijgen. De oude meidoornstruiken in het projectgebied zijn er opvallend slecht aan toe. In veel gevallen zijn de oude meidoornstammen dood of is hun vitaliteit minimaal. Grofweg is de conditie

van circa 40 procent van de heggen matig tot slecht. Het onderhoud van heggen langs de wegen is over het algemeen goed. Dit staat in schril contrast met veel heggen langs weilanden en akkers. De heggen worden vaak te kort gesnoeid met het verkeerde materiaal, er wordt te strak langs de heg geplouwd en in sommige gevallen worden de hegranden bespoten met bestrijdingsmiddelen. Er dient ook opgemerkt te worden dat er heggen zijn die er vol en mooi bij staan. In het plangebied zijn 768 bomen aangetroffen (uitgezonderd laanbomen). De dichtheid aan bomen afgezet tegen de lengte aan heggen is met 1 boom per 80 meter betrekkelijk laag voor het Maasheggengebied. Essen maken vrijwel de helft uit van het geïnventariseerde bomenbestand. Zorgwekkend is dat het gebied wordt geteisterd door essentaksterfte en er nauwelijks verjonging van het bomenbestand plaatsvindt. Dit kan leiden tot een kaalslag. In het hele projectgebied komen fantastisch mooie oude eiken, essen en Spaanse aken voor. De staat van onderhoud van bomen langs de wegen is over het algemeen goed. Van de bomen langs of in landbouwpercelen is de staat van onderhoud wisselend. De grootste bedreigingen vormen hier grondbewerking, verkeerd opkronen en beschadiging door vee of machines. Tevens worden enkele waardevolle oude heggen met imposante bomen bedreigd door een ontgroning. Geconcludeerd kan worden dat in het gebied veel ecologische en landschappelijke winst is te behalen, wanneer een passende vorm van beheer wordt toegepast en achterstallig onderhoud wordt weggewerkt.

Streefbeeld

Om te bepalen op welke schaal en welke locaties het Maasheggengebied het best ontwikkeld kan worden is er rekening gehouden met de volgende uitgangspunten:

1. Landschappelijk raamwerk
2. Cultuurhistorisch raamwerk
3. Robuust en aaneengesloten
4. Maasterrassen
5. Maas als slagader
6. Zichtlocaties
7. Landbouwkundig gebruik.

Op basis van een gebiedsstudie en rekening houdend met de genoemde uitgangspunten is het ruimtelijk-inrichtingsconcept tot stand gekomen. Het streefbeeld richt zich specifiek op herstel van 5 'A-locaties' en in de overige gebieden wordt het principe van 'verbindende heggen' toegepast. De 5 A-locaties (Tielebeekdal, Maasheggenfront Gennep, Maasheggengebied Heijen - Afferden, Maasheggen Oud-Bergen, Maasheggen de Kamp) hebben de potentie om zich te ontwikkelen tot een aaneengesloten heggennetwerk van enige omvang. Deze locaties moeten de parels worden van het Limburgse Maasheggenlandschap en herstel van deze locaties heeft prioriteit. Buiten de A-locaties zal veelal een ruimmazig patroon van verbindende heggen worden ontwikkeld. Hiermee worden de A-locaties met elkaar verbonden en ontstaat er een aaneengesloten netwerk van heggen in het Maasdal. Het beheerbeeld geeft vervolgens een advies over hoe het gebied het best beheerd kan worden. Het na te streven beeld is een afwisselend landschap van struweel- en knip- en scheerheggen die cyclisch beheerd worden. Daarbij is het vanuit cultuurhistorisch oogpunt gewenst om een deel van de overstaanders in de heggen weer als knotboom te gaan beheren. Het streefbeeld voorziet in een verbetering van recreatieve routes om de extensieve recreatievormen in het Maasdal te stimuleren. Dorpometjes kunnen rondom de A-locaties ontwikkeld worden. Belangrijk is om de eindjes van bestaande fietsroutes aan elkaar te knopen en knelpunten in routes op te lossen. De beleefbaarheid van het gebied kan nog extra verbeterd worden door de rijke geschiedenis van het gebied beter uit te dragen en te vertellen. Ten slotte kan middels positieve toelatingsplanologie extensieve verblijfsrecreatie, kleinschalige horeca en het aanbod van streekproducten in het Maasdal gestimuleerd worden.

De belangrijkste knelpunten en kansen voor de ontwikkeling het streefbeeld zijn inzichtelijk gemaakt. Het grootste knelpunt blijft 'Beleidslijn grote rivieren', die de aanplant van nieuwe heggen sterk bemoeilijkt; het met de mond beleden 'ja, mits' is in de praktijk vooral een 'nee, tenzij'. Daarnaast bedreigen potentiële hoogwatermaatregelen en

delfstofwinning het huidige Maasheggenlandschap en de mogelijkheden om het dit te ontwikkelen tot een UNESCO-waardig landschap. De potentiële hoogwatermaatregelen tezamen met de varianten van delfstofwinnaars resulteert in een bedreiging van circa 1/3 (18km) van het huidige heggenbestand.

Wanneer het merendeel van deze plannen wordt gerealiseerd is dit de nekslag voor het Limburgse Maasheggenlandschap en zijn kansen voor herstel voorgoed verkeken. Daarnaast zou het realiseren van een overgedimensioneerde hoogwatergeul op een A-locatie een dusdanig rigoureuze invloed hebben op Maasheggenherstel dat het betreffende gebied zijn UNESCO-waardigheid zal verliezen. Bestaande heggen kunnen dan niet meer worden ontzien en de overgebleven resten uiterwaarden bieden onvoldoende ruimte voor heggenherstel van enige omvang. Alhoewel potentiële hoogwatermaatregelen een grote bedreiging vormen, biedt de verwachte gebiedsdynamiek ook kansen voor herstel van Maasheggen op behoorlijke schaal. Een groot deel van het Maasdal zit in feite op slot voor ontwikkelingsmogelijkheden. Een aanzienlijk areaal aan grond is in bezit van delfstofwinnaars. In deze gebieden is geen ontwikkeling mogelijk totdat duidelijkheid wordt verschaft waar hoogwatermaatregelen de aankomende jaren doorgang kunnen vinden. Hierbij moet kritisch worden gekeken welke beoogde hoogwatermaatregelen landschappelijk zijn in te passen en te verenigen in het Maasheggenlandschap. Dit betekent dat waardevolle Maasheggenensembles moeten worden ontzien en een hoogwatergeul qua maatvoering moet passen binnen de schaal van het landschap; dus niet breder dient te zijn dan de Maas. De schade van de afgraving en schade aan de bestaande Maasheggen zal moeten worden gecompenseerd, waardoor een volwaardig heggenlandschap elders kan worden gerealiseerd. Indien gekozen wordt om hoogwatermaatregelen te combineren met grootschalige ontwikkeling van (kwel)natuur in plaats van heggenherstel is dit de doodsteek voor de agrarische sector en het Maasheggenlandschap. In dit scenario is de ruimtelijk impact voor de aanwezige agrariërs in het gebied vele malen groter

dan bij de ontwikkeling van Maasheggen, doordat de focus bij natuurontwikkeling ligt op de percelen in plaats van enkel op de perceelranden. Het opofferen van bestaande cultuur en natuurwaarden voor nieuwe natuurontwikkeling is eveneens moeilijk te billijken wanneer niet een stellige of een harde onderbouwing daarvoor wordt gegeven. Daarbij moeten de hooggespannen verwachtingen rondom de ontwikkeling van kwelnatuur getemperd worden, omdat landbouwresiduen in alle rivierbegeleidende kwelzones inmiddels zijn aangetoond. Ook hier ter plaatse langs de Maas is sprake van intensief landbouwgebruik aan beide zijden van de Maasduinen, zowel op het hoog- als het middenterras. Dit heeft decennialang ook zware bemesting met zich meegebracht. Daarentegen kan men door juist te kiezen voor ontwikkeling van Maasheggen, de belevingswaarde van het gebied flink verhogen voor inwoners en bezoekers. Daarnaast leidt dit tot een snelle toename van biodiversiteit en alle soorten (vogels, insecten, zoogdieren, amfibieën) is cultuurhistorisch correct en is relatief snel te realiseren en inpasbaar binnen de landbouw.

De kosten voor realisatie van het heggenlandschap conform het streefbeeld zijn geraamd op eenmalig circa 691.000 euro. Dit bedrag kan echter over meerdere jaren worden uitgespreid en hiervoor kan gezocht worden naar aanvullende financieringsmogelijkheden. Een overzicht is gegeven van verschillende (potentiële) regelingen en maatregelen die kansen bieden voor financiering van aanleg en beheer van Maasheggen. Echter om langjarig duurzame financiering voor de Maasheggen te kunnen garanderen, met name voor het onderhoud, is het oprichten van een landschapsfonds, waarin publieke en private middelen worden gebundeld, aan te bevelen. Zo kunnen ook los van strikte regelgeving en de politieke waan van de dag aanvullende vergoedingen worden betaald voor beheer of aanleg van heggen. Maar even zozeer zal de financiering van agrarisch natuurbeheer in de provincie Limburg met een aanzienlijk deel Maasheggen moeten worden uitgebreid in nader overleg met het Collectief Natuurrijk Limburg. Ten slotte liggen er kansen met betrekking tot

financiering van Maasheggenherstel en -beheer, als de ingrepen omtrent de hoogwatermaatregelen met de bijbehorende verplichting tot compensatie goed worden benut.

Uitvoeringsstrategie

Om daadwerkelijk te komen tot realisatie van het streefbeeld is een uitvoeringsstrategie opgesteld. Geconcludeerd is dat enkele dilemma's dienen te worden opgelost om het streefbeeld te realiseren. Realisatie van het streefbeeld vereist omwille hiervan een strategie die zich richt op meerdere sporen. Deze sporen variëren deels in tijdpad. Allereerst is het behoud van de bestaande heggen essentieel. Bescherming en handhaving verdient dan ook prioriteit en indien voor groot openbaar belang heggen moeten wijken dient er voldoende compensatie in de vorm van aanplant van nieuwe heggen plaats te vinden. Ten tweede kan middels goed beheer en onderhoud van het huidige heggenbestand direct een kwaliteitstoename van het gebied gerealiseerd worden. Ten derde dient een kwaliteitsverbetering plaats te vinden op een deel van de heggen, waar uitvoeren van het reguliere heggenonderhoud onvoldoende is om deze heggen weer in een goede staat van instandhouding te brengen en te houden. De kosten om deze heggen te revitaliseren bedragen naar schatting een eenmalige

impuls van 65.000 euro. Dit zorgt tevens al voor een kwaliteitsimpuls binnen een drietal A-locaties uit het streefbeeld. Om het streefbeeld volledig te realiseren is ook de aanplant van nieuwe heggen nodig. Om dit mogelijk te maken binnen de vigerende beleidskaders wordt de volgende strategie aanbevolen. Als eerste kunnen de Maasheggen-gemeentes en provincie Limburg in afstemming met Rijkswaterstaat de mogelijkheden gaan verkennen om in de legger een mengklasse 90/10 als verruwingssklasse op te nemen om nieuwe heggen aan te planten en (bijna) verdwenen Maasheggen op te kunnen knappen. Een mogelijkheid zou zijn om hiervoor een pilot onder wetenschappelijke begeleiding op te starten, zodat de voor- en nadelen van deze methode worden onderzocht. Ondertussen wordt aanbevolen om voor een aantal A-locaties in samenwerking met een rekenbureau een gebiedsgerichte waterwetvergunning aan te vragen. Als laatste dienen te allen tijde meekoppelkansen benut te worden. Verschillende potentiële meekoppelkansen zijn inzichtelijk gemaakt. Geadviseerd wordt om middels een raadsbesluit vast te leggen dat elke nieuwe ruimtelijke ontwikkeling in het Maasdal waar mogelijk gekoppeld wordt aan Maasheggenherstel, zodat op termijn een aaneengesloten Maasheggenlandschap ontstaat.